

**HOMONNAI DRUGETH GYÖRGY „ÖTÖDIK HADOSZTÁLYA”:
PERNESZY ERZSÉBET,
AVAGY 1616 ÉS BETHLEN GÁBOR TÖRÖKÖSSÉGE**

DÁNÉ VERONKA

1 616 erdélyi eseményei meglehetősen jól ismertek. Az esztendő és egyben Bethlen Gábor fejedelemsége első három évének gyakran idézett mérlegét éppen ünnepeztünk vonta meg, a Lipppa átadása és Homonnai Drugeth György körül szereplők az Országgyűlési Emlékek oldalairól (is) a korszak kutatóinak meghitt ismerősei. A fejedelem méltósága és az ország békéje ellen az ellenséggel folytatott titkos szervezkedésért elítélt, majd zömmel kegyelemben részesített Homonnai-pártiak között a sorokon talán sokadszorra végigfutó tekintet esetlegesen egyetlen néven akadhat fenn, amely némi tünődésre készíthet: a Perneszy Erzsébetén. A „gyengébbik nem” egyetlen képviselőjének elítélését talán első, futó gondolatként hajlanánk annak a számlájára írni, hogy pusztán csak belekeveredett férje, Szilváss Boldizsár politikai játszmáiba (ezt a képzetet elősegíti a kortársak által feljegyzett mozzanat, miszerint ügyük tárgyalásakor az országgyűlés résztvevői könnyeztek), ha nem tudnánk, a korabeli jogi normáknak ez nem felel meg. Valamit ténylegesen tennie kellett, amiért – elvileg az elfogatás kivételével – jogszerűen lefolytatott per eredményeként elmarasztalták. De mit? Milyen szerepet játszott a szervezkedésben, mit takar a pontosan, mégis nagyon általánosan megfogalmazott vád, beismert bűn? Egy nemrégiben előkerült forrásnak köszönhetően abban a nagyon szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a vádat részletesen rekonstruálhatjuk.

Mindenekelőtt azonban történetünk főhősével, Perneszy Erzsébettel, egészen pontosan osztopáni Perneszy Erzsébet kocsárdi Gálffy Jánosné, majd gibárti Keserű Jánosné végül (Cseszeliczky) Szilváss Boldizsárné személyével, 1616-ig megtett életútjával kell alaposabban megismerkednünk. Az Erdélyi Fejedelemség történetében némi jártassággal rendelkezőknek már a férjek névsora is sugallja, társadalmi, vagyoni szempontból igen tekintélyes asszonyról van szó. A Somogy vármegyei família Erdélybe telepedett ága¹ azonban alapvetően egyik tekintetben sem tartozott az ország előkelői közé. Erzsébet asszony apja, István várhegyi, majd udvarhelyi várkapitánysága, több székely szék (Sepsi-, Kézdi-, Orbai-, majd Udvarhely-, végül Marosszék) királybírósa kétségkívül jelentős törvényhatósági főtisztviselők, s birtokai sem éppen elhanyagolhatók. Ezeket azonban szigorúan véve nem kizárólag saját érdemeinek köszönhetette, hanem nagyrészt már a família által egy évtizedekkel

¹ A királyságban maradt ág a 18. században Somogy legvagyonosabb köznemesi familiái közé tartozott. L. SZIJÁRTÓ 2006, 102.

korábban létesített, és éppen a 16. század utolsó negyedére nagyon jelentőssé, előnyössé vált családi kapcsolatnak is. Ugyanis – amint azt kis tévedéssel Szamosközy is feljegyezte² – az enyingi Török lányoknak (a híres Bálint nagynénjeinek) köszönhetően a Perneszyek Geszthy Ferencsel, a Bocskaiakkal és rajtuk keresztül a somlyói Báthoryakkal kerültek atyafiságba. Az idősebb Perneszy István fiai, István és Pál az 1560-as években még a Királyságban éltek, az 1564-es adománylevelél, amelynek értelmében személynöki ítélőmester bátyjukkal, Andrással, valamint Zermegh János kamarai tanácsossal együtt Körös és Baranya megyei, 40 jobbágnál többet kitevő birtokadományban részesültek, Istvánt Somogy vármegye alispánjaként említi.³ Bizonyára Szigetvár eleste kényszerítette őket menekülésre. András és fiai Zalában telepedtek le, és a birtokaikat (vagy azok bizonyos részét) vesztett menekült familiák klasszikus útját járva főrendeknél szervitori,⁴ illetve végvári szolgálatot vállaltak,⁵ beépülve fogadó megyéjük tisztségviselői karába is.⁶ István fiait azonban sorsuk messzebb sodorta. Pál 1575 áprilisa előtt lévai várkapitány volt, ekkor azonban titokban Erdélybe szökött (az atyafiságból ekkorra itt éltek a Bocskaiak, szerdahelyi Imreffy János⁷) és Miksa császár és király értesülései szerint már tisztséget is kapott Báthory Istvántól.⁸ Kérdés, hogy ez azonos-e azzal a gyalui udvarbíróssággal, amelyben 1581-ben említik az erdélyi források.⁹ Az viszont bizonyos, hogy már 1577 előtt feleségül vette Barcsay Gáspár lányát, mivel ekkor már a Barcsayak régi jószágának számító Iklandon (Torda vm.) volt birtokos.¹⁰ Gyulaffy Lestár szerint 1584-ben, a gyalui vár praefectusaként hunyt el.¹¹ Bátyjának, az ifjabb Istvánnak a Fejedelemségbe vezető útja egyelőre ismeretlen, 1583-ban azonban már bizonyosan¹² Sepsí, Kézdi és Orbai székek királybírája és várhegyi kapitány volt,¹³ s az 1590-es évek elején bekövetkezett haláláig a Székelyföld maradt működésének fő területe. Az eddigi szakirodalom a második, Bethlen Annával kötött házasságából származónak tünteti fel Erzsébetet, ezt azonban több tény is megkérdőjelezi. Mindenekelőtt Erzsébet kora: a sírfelirata szerint ugyanis halálakor, 1639-ben 77 éves volt, tehát 1562-

² SZAMOSKÖZY 1991, 173.

³ MNL OL A 57 III. 814.

⁴ András 1590-ben még török fogságban lévő fia, György 1598-ban Batthyány Boldizsár szervitora volt, akiről feljegyezték, hogy járatos a német nyelvben. BILKEI–TURBULY 1989, 624.

⁵ 1599-ben Lászlót, 1600-ban Ferencet a kanizsai lovasok, ill. gyalogok kapitányaként említik. BILKEI–TURBULY 1989, 694., 764.

⁶ András zalai másodalispánságáról 1590-től (BILKEI–TURBULY 1989, 211.), Jánoséről 1596–1601 között tudunk. Uo. 387., 787.

⁷ János anyja Perneszy Zsófia volt. NAGY 1862, 521.; MNL OL A 57 II. 222–223.

⁸ BÁTHORY 1944, I. 319.

⁹ ERDKIRKVI/2. 48. sz.

¹⁰ MNL OL F 2 IV. 106–109.; MNL OL F 15 XI. 31r–v.

¹¹ GYULAFY 1894, 16.

¹² A család történetét felvázoló Kiss Bálint adatai szerint István már 1578-ban eladott bizonyos szotyori, uzoni és lisznyói birtokokat Brassó városának. KISS 1942, 132.

¹³ ERDKIRKVI/3. 715. sz.; HURMUZAKI 1911, 392.; VERESS 1944, II. 223.

ben születhetett. Másrészt Szamosközy Erzsébet öccsének mondja Perneszy Gábert,¹⁴ utóbbi pedig leveleiben (a jól értesült történetíró adatait megerősítve) nényének nevezi.¹⁵ Egy 1586-os birtokcsere kapcsán viszont István pontosította, melyik fia melyik feleségétől született, eszerint Gábor anyja az első feleség, Rátky (Kiss Bálintnál Rajky¹⁶) Anna volt,¹⁷ következésképpen a korábban született Erzsébeté, és feltehetően a kevéssel idősebb vagy fiatalabb Annáé is. Ezt a változatot támogatja István életútja, ennek időrendje is: a Bethlen Annával kötött házasságra az erdélyi megtelepedés után kerülhetett sor, értelme is így lehetett, ahogyan a korábbi házasságot is a somogyi birtokos lét magyarázza. Ugyanis mind a Rajky, mind a Rátky familia a szomszédos (majd a familia otthonává vált) Zala megyében a Perneszyekével nagyjából azonos státusnak örvendett.¹⁸ Nem tudjuk, Perneszy István mikor özvegyült meg, feltehető, hogy a Fejedelemségbe költözés táján, és a lányok félárvasága magyarázza azt az esküvői meghívóban¹⁹ és síremlékén is megörökítettényt, ami Erzsébet kezének „értékét” is jelentősen megnövelte. Anya nélkül maradt rokonát (esetleg testvérével együtt) ugyanis Bocskai Erzsébet fejedelemasszony vette udvarába, nevelte,²⁰ majd adta férjhez 1579-ben a családot 1571, azaz Báthory Kristóf váradi főkapitánysága óta szolgáló, megbízhatóbb belső köréhez tartozó²¹ kocsárdi Gálffy János kincstartóhoz, tanácsúrhoz. (Feltehetően a másik lánynak, Annának a szintén a Báthoryak bizalmasának számító, és Gálffyhoz hasonlóan „friss legénynek” nem tekinthető Bánffy György tanácsúrral, Kolozs vármegye főispánjával²² kötött házassága háttérben hasonlóképpen a fejedelemasszony, illetve a familia akaratát kell látnunk.) Gálffynak a fogságból írott, Szabó György által közölt levelei²³ ugyanakkor a házastársak bensőséges kapcsolatáról tanúskodnak. A házasságból született gyermekekre vonatkozóan is meglehetősen zavaros, ellentmondó adatokkal

¹⁴ SZAMOSKÖZY 1993, 170.

¹⁵ EOE VII. 370.

¹⁶ KISS 1942, 131.

¹⁷ ERDKÁPTJKV 445. sz.

¹⁸ BILKEI–TURBULY 1989, 196, 433, 572, 619 (Rajky), 249, 324, 366, 377, 609, 611, 802, 809, 823, 832, 840, 847. (Rátky)

¹⁹ RNL KmIlg Beszterce v lt., Missiles nr. 9/1579. Közölve: HORN–KREUTZER–SZABÓ 2005, 133.

²⁰ Az esküvői meghívó szerint kicsinységétől kezdve. Az adatok alapján azonban ez nem jelenthet egészen zsenge kort.

²¹ Egy korabeli, Szamosközy által is megörökített, a kényesebb helyeken rovásírással lejegyzett pletyka szerint Gálffyt ennél jóval szorosabb kapcsolat fűzte Bocskai Erzsébethez. „Beszterczere irt volt Lengel kiraly titkon, hogy Gyálfinak el wssék az fejet, ezert hogy azzal kerkedett volna, hogy Bátori Zsidmondnak az anniával (törölve: az annyawal hált) volna. (Törölve: Kendi István úgy beszélte hogy forti uxori debitam reddere (?) ... Gyálfin his dixerit Aszoniodis fel tartaná énnekem es oztán feleségének (?) adata volna ki.)” SEBESTYÉN 1915, 89. A szöveg hiányosan kiadva: SZAMOSKÖZY 1880, 18; teljesebben: SZAMOSKÖZY 1991, 161.

²² Egyéb tisztségeit l. ERDKIRKv I/3. 542. sz.

²³ GÁLFFY 1978, 209–214.

találkozhatunk. Nagy Iván ismeretlen források alapján két fiút, Pétert és Ferencet, valamint egy Kata nevű lányt tulajdonított a házaspárnak.²⁴ Rajtuk kívül az 1578-ban Páduában beiratkozott gerendi Gálffy Istvánt a szerzők János fiaként azonosították.²⁵ A szócikk azonban, feltehetően valamiféle technikai hibának köszönhetően, sajnálatos módon több tévedést tartalmaz, így halála vonatkozásában is: a vasárnapi munkára kötelezett parasztok ugyanis nem Gerenden, hanem Kercen gyilkolták meg nem Gálffy, hanem Gerendy Istvánt, Gerendy János Torda vármegye főispánja, a rendi pénztár fizetőmestere unokaöccsét, amint ez a hivatkozott irodalomból is egyértelműen kiderül. A kérdést tehát nyitva kell hagynunk. Egy évtizede Balázs Mihály és Keserű Gizella kutatásainak eredményeként került elő Gálfi Kata halotti búcsúztatóverse.²⁶ A szakirodalom, valamint a vers tartalma alapján óvatosan feltételezték, hogy az elhunyt a tanácsúr lányával azonos, s mivel az apjától is búcsúzik, valószínűsítették, hogy Kata még apja életében, azaz 1593 előtt halt meg második gyermeke születésekor, az újszülöttel együtt. Ha a halál időpontját a lehető legkésőbbre, 1592-re tesszük, s figyelembe vesszük, hogy Kata már két gyermeket világra hozott, akkor 18. esztendeje táján kellett járjon, így Perneszy Erzsébet anyaságát el kell vetnünk. A fiatalasszony tehát esetleg Gálffynak abból az első, Bolyai Margittal kötött házasságából születhetett volna, amelyet Bolyai Gergely 19. századi kéziratára hivatkozva eddig csak Rónay Elemér említett.²⁷ (Az egyetlen említés ellenére elképzelhető, hogy első házasságkötésével nem várt a harmincas évei közepéig, végéig Gálffy. A házasságot egyértelműen tanúsító forrás előkerüléséig azonban az adatot fenntartással kell kezelnünk.) Amennyiben azonban az apa esetében alkalmazott logikát követjük, s a búcsúztató alapján feltételezzük, hogy a halálakor még az anyja is életben volt, akkor egy jóval korábbi időpontban, 1578 előtt hunyt el. Ami a maga rendjén újabb kérdések sorát veti fel. A sok bizonytalanság közepette néhány biztos ponttal is rendelkezünk. 1592-es végrendeletében Gálffy nem említi gyermekeit, azok leszármazottait (életszerűtlen, hogy Katának Nagy Iván szerint felnőttkort ért, Bánffy Farkashoz férjhez ment lánya, Bagosi Borbála ne jelenne meg) javait felesége mellett atyjafiára, Bakó Dánielre,²⁸ Földvári Andrásra,²⁹ valamint Tomori Istvánra³⁰ testálta.³¹ Nem bukkannak fel a rabsága idején feleségéhez írott levelekben sem, így igencsak valószínű, hogy ekkortájt nem élt sem gyermeke, sem unokája. A férje ki-

²⁴ NAGY 1858, 316.

²⁵ SZABÓ–TONK 1992, 2557.

²⁶ BALÁZS–KESERŰ 2006, 5–23.

²⁷ RÓNAY 1942, 53, 54.

²⁸ Gálffy anyai unokatestvére (ERDKIRKv I/3. 1128. sz.), enyedi vajdai официális, a Thorockay családba házasodott be. DÁNÉ 2016, 106.

²⁹ A Gálffy Jánossal tisztázatlan rokonsági kapcsolatban álló Ilona és Földvári Miklós fia. ERDKIRKv I/3. 847. sz.

³⁰ A néhai kalocsai érsekkel Erdélyben tevékenykedő, majd az országrészben is maradó unokaöccse leszármazottja (A családra l. JAKÓ 1990, 67–81.) a brassói csatában esett el. SZAMOSKÖZY 1991, 145.

³¹ MNL OL F 12 2. cs. nr. 1.

végzését követő évekre vonatkozóan vajmi kevés konkrét adattal rendelkezünk Erzsébet asszonyról. Így érthető, hogy komoly kísértést jelent párhuzamként a szintén likvidált abafáji Gyulay Pál özvegyének, a Báthory rokon Füzy Borbálának a sorsát felhasználni. Gyulay özvegyét röviddel halála után Báthory Zsigmond kegyencéhez, a Kovacsóczy helyébe kancellárrá kinevezett Jósika Istvánhoz (majd annak kivégzése után az újabb bizalmas Sarmasághy Zsigmondhoz) adta feleségül, korábbi férje birtokainak zömét, mintegy a fejedelem által biztosított „hozományt” is magával vitte az újabb házasságaiba. Hasonlóság azonban csak nyomokban fedezhető fel. Részben a férje által végrendeletében pártfogóknak felkértek (Kendy Sándor és Ferenc, Kovacsóczy Farkas), hangsúlyosabban azonban az atyafiságnak köszönhetően Perneszy Erzsébet sem maradt védtelenül, teljesen kiszolgáltatottan. A birtokok egy részét viszont elvesztette, így a Gálffy által neki hagyott bolyai uradalmat vagy annak bizonyos részeit Mihály vajda birtokolta 1597-től bizonyosan,³² feltehetően haláláig. Második házasságkötésének időpontját nem ismerjük, az újabb férj, gibárti Keserű János (István és Moise havaselvi vajda lányának, Zamfirának a fia) azonban nem tartozott a fejedelem belső köréhez. Vagyon és tekintély szempontjából viszont messze fölötte állt a Perneszyeknek (akárcsak a fentebb említett, familiáját felfuttató Jósikának). Tény, hogy ehhez országos vagy törvényhatósági főtiszttség hosszú ideig nem társult. Lázár Miklósnak nagy valószínűséggel helytálló az a feltételezése, miszerint a Fehér vármegyei főispánságot 1594-ben nyerte el,³³ mivel a megyét a Kendy–Kovacsóczy „párthoz” tartozó két főispánja, Forró János és Ifjú János kivégzésével Zsigmond „lefejezte”. Keserű János tehát valamelyikük tiszttségét kapta meg. Hangsúlyozzuk, kérdés, hogy a házasságkötést megelőzően vagy ezt követően. Egyetlen ismert országos főtiszttségét, a tizedfőarendátorságot viszont feltehetően csak 1599 márciusa után, 1601 tavaszáig, azaz már Báthory András fejedelemsége és Mihály vajda helytartósága alatt töltötte be,³⁴ biztos adatunk azonban csak 1600-ból van.³⁵ Ha – talán az adatok hiánya miatt – gyanakodhatunk is egy esetleges Füzy Borbála esetében is alkalmazott „forgatókönyvre”, nem szabad szem elől tévesztenünk, hogy az erdélyi részeken lábukat János király alatt megvető Keserűk Vingárd, Spring központú uradalma szinte szomszédos volt a Gálffy által Küküllő és Fehér vármegye határvidékén, a bolyai kastély köré kialakított birtokával,³⁶ és a Hunyad vármegyei, Sztrigy menti jószágaik sem estek távol egymástól. A házasságot tehát pusztán a korban megszokott szempontok is „diktálhatták”. A nagypolitika, azaz az országon eluralkodó háborús, kaotikus állapotok azonban ezúttal is közbeszóltak.

³² EOE IV. 132.

³³ LÁZÁR 1887, 404–405.

³⁴ Ezt alátámasztani látszik, hogy a Mindszenthi Benedek tiszttségviselésére vonatkozó adatok sorában 1599 márciusa (EOE IV. 271.) és 1601 tavasza között hiány mutatkozik. ERDKIRKv I/3. 1682. sz.

³⁵ TRÓCSÁNYI 1980, 325.

³⁶ A jószágot Gálffy végrendelete szerint egy egész és 14 részbirtok alkotta. MNL OL F 12 2. cs. nr. 1.

Szamosközy szerint az 1601 augusztusi goroszlói vereséget követően a házaspár (Erzsébet öccsével, Gáborral és több főemberrel együtt) Szebenben keresett menedéket, ahonnan Keserű János és sógora (mivel a város a Zsigmonddal való szembenállása miatt az odamenekülteket nem bocsátotta el) paraszt ruhában szökött ki.³⁷ Nem tudjuk, az eseményekben milyen szerepet játszott, s azt is csak Szamosközynek köszönhetjük, hogy halála körülményeit ismerjük: Székely Mózes brassói csatavesztése után az országban dúló pestisjárvány áldozatául esett a „iambor fw nemes ember”³⁸ még szeptember előtt.³⁹ Erzsébet asszony tehát egy meglehetősen nehéz időszakban maradt immár valóban védelem, támasz nélkül, s újfent Szamosközy feljegyzése tanúsítja egyrészt, hogy ezt a környezete is pontosan érzékelte, másrészt hogy azokban az években ez milyen veszélyt jelentett. A történetíró szerint ugyanis Hoffkircher dévai kapitány el akarta fogatni Perneszy Erzsébetet és Bánffy Klárát (mihályi Csáky Gáborné, majd Tholdy Istvánné), „miérthogy érzett nálok valami pénzt és marhát”, ürügyül pedig az szolgálta volna, hogy Perneszy Gábor és mihályi Csáky István (Bánffy Klára fia) Bocskaihoz csatlakoztak.⁴⁰ Egy másik, 1604 decemberére datált bejegyzése azonban, először történetünk folyamán, nem az események tehetetlen elszenvedőjeként, áldozataként mutatja be, hanem aktív szereplőként. Eszerint a Tordára induló Hoffkircher egy csiga készítését parancsolta meg Gyulafehérvárott, hogy több nemest megkínóztasson. A kiszemeltek felsorolását Szamosközy Perneszy Erzsébettel kezdi, aki a gyanú szerint a belső Erdélyben zajló eseményekről tudósította öccsét, Bocskai kövári kapitányát.⁴¹ Ezt 1605 januárjára vonatkoztatva megtoldotta azzal, hogy a császári biztosok is arra gyanakodtak, a kövári kapitányt nemcsak hírekkel, hanem tanáccsal is ő látta el.⁴² Szempontunkból alapvetően lényegtelen, hogy a hír igaz volt-e vagy sem, azt viszont világosan jelzi, hogy ha a helyzet úgy kívánta, környezete mert és cselekedett is (túl a szokványos, szükség szerinti birtokigazgatási teendőkön), a tanácsadás pedig a politikai helyzetben való eligazodásra, tájékozottságra utal. Tény, hogy a Báthory udvarban való neveltetése, majd a Gálffyval való házassága idején ebben „gyakorlatot” szerezhetett. Amikor a valamelyest normalizálódó viszonyok között 1606-ban újra színre lép, életének többszörös fordulópontján, harmadik házassága előestéjén találjuk. A meglehetősen sok kérdést felvető mozzanat tisztázására a jelenleg rendelkezésünkre álló források alapján nem vállalkozhatunk, csupán az eseményekre és kétségeink, illetve az általunk lehetségesnek tartott változatok felvázolására szorítkozunk. Argenti atya egy rá jellemző, nagyon szépen megkomponált, drámai feszültséget sem nélkülöző történetben adja elő a Bocskai fogságából nemrégiben szabadult, Erdélybe visszatérő, a századforduló vitathatatlanul egyik legérdekesebb politikai szereplőjének, Szilvász Boldizsárnak és

³⁷ SZAMOSKÖZY 1991, 58.

³⁸ SZAMOSKÖZY 1991, 146.

³⁹ Szeptember 22-án Basta utasította a szebeni tanácsot, hogy a városhoz foglalt bolkácsi és zsidvei jószágokat bocsássa vissza az özvegynek. BASTA 1913, II. 308. (1393.)

⁴⁰ SZAMOSKÖZY 1991, 181.

⁴¹ SZAMOSKÖZY 1991, 170.

⁴² UO. 173.

Perneszy Erzsébetnek a házasságkötését.⁴³ Közismert, hogy a gyakran kétségtelenül igen értékes információkat, adalékokat szolgáltató jezsuita forrásokkal szemben ajánlatos fokozott óvatossággal eljárunk. Ez esetben különösképpen, hiszen még az események elbeszélése előtt Argenti rögzíti, hogy egyesek szerint Perneszy Erzsébet áttérése volt Bocskai haragjának és egyben a rend kiűzésének egyik oka. A történetnek tehát ebbe a kontextusba kellett illeszkednie. Lecsupaszítva a tényeket, az eseménysor – Argenti előadása alapján – a következőképpen rekonstruálható: a fejedelem kegyét veszített, rabságból elbocsátott Szilvász megkérte a Bocskaival rokoni és jó viszonyban lévő (állítólag már korábban a katolicizmussal rokonszenvező, ezzel a fejedelem szigorú figyelmeztetését kiváltó, annak engedelmeskedő) özvegy kezét, két feltételt szabva: a fejedelem beleegyezésének megszerzése és az asszony katolikus hitre térése. Rákóczi Zsigmond feleségének, Telegdy Borbálának a támogatásával vagy inkább ráhatásával, a mindent megkísérlő református lelkészek törekedése és Bocskai fenyegetése ellenére Perneszy Erzsébet 1606 februárjában áttért, és a házasságot megkötötték. A talán első olvasatra magával ragadó, romantikus történetnek több érthetetlen, ellentmondásos mozzanata van, mindkét fél oldaláról nézve. Szilvász ajánlata több szempontból is érthető, az hogy feltételeket szabott, már kevésbé. Az áttérés kikötése előtt pedig az Argenti által ismertetett előzmények alapján értetlenkedve állunk, hiszen tudván tudhatta: a második feltétel teljesülése az elsőt kizárja. Magyarázatra szorulna, hogy a fejedelem haragját nemrégiben megtapasztaló vőlegény hogyan térhetett oly könnyedén napirendre első feltételének nem teljesülése, azaz Bocskai beleegyezésének hiánya (megtagadása) fölött. Nehezen elképzelhető, hogy a hosszú háború politikai iskolájában képzett Szilvász „csupán” a házasság kedvéért helyzetét súlyosbította volna. Még akkor is, ha feltételei teljesítését esetleg szinte bizonyosra vehette. Amennyiben a kérdést Perneszy Erzsébet oldaláról közelítjük meg, legalább ennyi buktatóval találjuk szembe magunkat. Szilvász ugyan másod- vagy harmad vonalbeli, de kétségtelenül régi, tekintélyes famíliából származott, jelentős politikai pályát, főtisztségeket tudhatott már maga mögött, Bocskai egyik kulcsembereinek számított elfogatásáig.⁴⁴ Vagyoni helyzete viszont, éppen a pályafutás következményeképpen, egyáltalán nem volt irigylésre méltó, birtokállománya (a rendelkezésünkre álló adatok alapján) évekkel később is elmaradt a feleségéé mögött. Az anyagi megfontolások félresöprése azonban messze nem példátlan (itt csupán a Péter Katalin által vizsgált Illésházy István – Pálffy Kata házasságra utalnék). Súlyosabban esik latba viszont a pillanatnyi helyzetük: Perneszy Erzsébet a fejedelem tágabb famíliájának számon tartott tagja volt, amint ezt Rimay János levele is tanúsítja⁴⁵ (ám kétségtelenül rászorulva Bocskai jóindulatára),

⁴³ JEZSOKT II. 604–607.

⁴⁴ BOCSKAI 1992, 89.

⁴⁵ A levél kétszer került közlésre: először Lukinich Imre tette közzé 1904-ben (Rimay János életéhez. Közli: Uő. *Egyetemes Philológia Közöny*, 28. [1904] 518–519.), majd 1971-ben Somogyi Dániel (Rimay János levele Kővárból Perneszy Erzsébethez. *Acta Historiae Litterarum Hungaricarum*, 10–11. [1971] 51–52.)

Szilvásy frissiben szabadult,⁴⁶ a jelek szerint kegyvesztett. Tény, hogy a hosszú háború következményeként igen jelentős mértékben csökkent a „rendelkezésre álló” férfiak száma, s ennek köszönhetően nem egy alulról érkező köthetett rendes körülmények között számára elérhetetlen familiákból származó nőekkel házasságot, s mert a tisztségük, hivataluk, nagy reményekre jogosító pályafutásuk, esetleg vagyonuk a többi hiányosságot kompenzálta. Szilvásy azonban nem ez a kategória. Szinte kizárt, hogy Perneszy Erzsébetnek más, akár azonos felekezetű kérése ne akadt volna, még akkor is, ha negyvenen túl járt már. Ráadásul éppen ekkortájt kapta vissza a bolyai birtokot is. (A jószág visszaszerzése inkább az ennek érdekében folytatott hosszas erőfeszítések és a kormányzatnak a jogtalanságok orvoslására irányuló politikája, nem utolsósorban kapcsolatainak eredménye, semmint Bocskainak az özvegy megvizsgálására tett próbálkozása.)⁴⁷ Mindezt kockára kellett (volna) vetnie, rokonságával, egész addigi életvitelével szembe kellett (volna) fordulnia. Ha a privilegizált státust és a kiszolgáltatottságot, birtokelkobzást is megtapasztaló, a régi helyét éppen visszanyerő asszony ezt mégis megtette, ennek egyetlen „racionális” magyarázata a Szilvásy iránt táplált nagyon erős vonzalom lehet. (Ez magyarázatul szolgálna a völegénye vele szemben támasztott feltételére, feltételeire is.) Ugyanakkor legalább ilyen eséllyel kell számításba vennünk azt, hogy Argenti elbeszélésének akár több eleme is valótlan, csupán a kiűzésük megokolására, illetve sikereik felnagyítására szolgált. (Elgondolkodtató, hogy „nagy nyereségnek” tekintett asszony keresztnévét tévesen adja meg, a korábban kisebb eltévelyedés ellen azonnal fellépő fejedelem magatartása érthetetlen, ahogyan Rákóczi gubernátor⁴⁸ és felesége szerepe, és még lehetne sorolni.) Újabb források, adatok felbukkanásáig értelmetlen feltételezésekbe bocsátkozni. Tényként marad az áttérés és a házasságkötés. A következő évtizedben, miközben Szilvásy Boldizsár az ország irányítói közé és a tanácsrendbe küzdött fel (újra) magát,⁴⁹ Erzsébet asszonyról csupán néhány birtokügylet kapcsán hallunk.

⁴⁶ Alvinczi Péter szerint 1605. június 15-én vetette fogságba Szilvásyt a fejedelem, „mivel-hogy a törvényeknek és a felséges Fejedelem parancsának engedelmeskedni nem volt hajlandó, sőt a felséges Fejedelmet gyalázkodó szavakkal illette”. ALVINCZI 1955, 12.

⁴⁷ JEZSOKT II. 608. (15. jegyz.)

⁴⁸ A Szilvásy és Rákóczi Zsigmond bizalmas viszonyáról árulkodik, hogy utóbbi végrendelete egyik erdélyi végrehajtójaként Szilvásyt nevezte meg. RÁKÓCZI 1884, 562.

⁴⁹ 1607 januárjától tanácsúr, tizedfőrendátor, (TRÓCSÁNYI 1980, 35.), Rákóczi Zsigmond Báthory Gáborral folytatott tárgyalásainak egyik megbízottja (BETHLEN 1793, VI. 520.) Rákóczi számára oszmán és román vajdaságokbeli kapcsolatai miatt is értékes lehetett. A moldvaiakról árulkodik, hogy Ieremie Movilă vajda 1603-ban így írt róla Mehmed szultánnak: „az erdélyi urfiak közül Szilvásy Boldisár, te hatalmasságod szolgája, ki fellette vitéz és jó hírű nevű, eszes, okos ember, mindenféle dolgokhoz és állapotokhoz jól ért, kiválképpen az hadak viseléséhez és viadalkhoz, ki ez én szolgámmal, hatalmasságod rabjával most te hatalmasságodhoz menvén, szemben leszen hatalmasságodval, törekedvén azon, miérthogy Székely Mojzes, az hatalmasságod hú szolgája megöletett, hogy annak helyében az erdélyi vajdaságban hatalmasságod rendelné őtet.” VERESS 1932, VII. 146. Ezért is küldte őt Rákóczi a szövetség megkötése érdekében a vajdaságokba. SZILÁGYI 1864, 199, 201.

Ezek zömmel a némiképp normalizálódó viszonyok között a Hunyad vármegyei Gálffy-birtokok sorsának rendezését jelentették,⁵⁰ az egyik kivétel viszont figyelemre méltó. 1607. június 20-án ugyanis a kolozsmonostori konvent előtt a házastársak birtokaikra vonatkozóan *mutua fassiót* tettek,⁵¹ amely egyrészt a köztük lévő jó viszonyról, szeretetről, másrészt a már említett vagyoni különbségről tanúskodik. Bármennyire is banálisnak tűnik az első megállapítás a tömeges kölcsönös bevállások fényében, nem fölösleges. Azt, hogy ehhez az említett harmonikus házastársi kapcsolat szükséges, Bodoni Zsuzsanna és Ghillányi Gergely esete tanúsítja. Zsuzsanna, a néhai kincstartó Bodoni István unokahúga, a nagy karriert befutó Ghillányi második felesége és birtokainak megalapozója az 1652-ben férje javára tett rendelkezését⁵² később visszavonta, mivel Ghillányi a lengyelországi hadjáratra indulásakor minden javainak kezelését másra bízta, feltehetően a kapcsolatuk megromlása miatt. Ami a jószágokat illeti, Szilvásy ekkor a springi, kutyfalvi, lengyelkéli, hoszszúteleki portiókban, utóbbi kettőben lévő curiájában és Buzd egész birtokban tette örökösévé feleségét, Perneszy Erzsébet viszont Nagy- vagy Bolgárcserged egész jószágot, illetve a Bólya, Ingodály, Rovás, Salkó (Schalkendorf), Sálfalva (Schaldorf), Isztina, Csesztve (curiájával), Csongva, Miklóslaka, Szentkirály, Bagó, Tordas, Bolkács, Zsidve fálvakban lévő részbirtokait, a bolyai kastélyt hagyta férjére. Hosszú nyugodt időszak azonban ebben a házasságában sem adatott az asszonynak. Bár Báthory Gábor fejedelemsége elején Szilvásy még magasabbra emelkedett, királyságbeli tartózkodása idejére 1609-ben Báthory helytartójává nevezte ki,⁵³ a Forgách Zsigmondhoz való csatlakozásért 1611. október 2. előtt elfogatta, s csaknem félévi rabság után, az 1612 februári országgyűlést követően bocsátotta szabadon anélkül, hogy ügye a rendek elé került volna.⁵⁴ A részletek egyelőre ismeretlenek, az 1614 februári országgyűlés határozatának (s egy későbbi megegyezésnek) a tanúsága szerint birtokait Báthory elkobozta, és el is adományozta.⁵⁵ Perneszy Erzsébet szerepéről, a férje fogsága alatti sorsáról hallgatnak a források. Sennyey Pongrác mentsége szerint viszont Báthory nem csak Szilvásy, hanem a felesége jószágait is elkobozta.⁵⁶ Bizonyosra vehető, hogy a korábbi tapasztalat alapján keserves időszak lehetett az asszony számára. Bethlen fejedelemmé választásával és Szilvásy 1614-es rehabilitációjával – annak ellenére, hogy a korábbi rivalizálás és Bethlen állítólagos nehezítése Mikó Ferenc⁵⁷ és Kemény János feljegyzése⁵⁸ nyomán folyamatosan ismételt,

⁵⁰ ErdKirKv DVD XXIX. 574–575.

⁵¹ MNL OL F 15 XXXV. 66r–v. Július 1-én erősítette meg Rákóczi Zsigmond: ErdKirKv DVD VII. 175v–176r.

⁵² 1652. április 30. MNL OL F 2 XIII. 48.

⁵³ RNL KmIg Beszterce v lt., Missiles nr. 8053. Trócsányi két helytartóságát említi Báthory alatt. TRÓCSÁNYI 1980, 35.

⁵⁴ SEGESVÁRI 1990, 144, 145.

⁵⁵ EOE VI. 418.

⁵⁶ LOJDA 1902, 15.

⁵⁷ MIKÓ 1863, 163.

⁵⁸ KEMÉNY 1980, 25.

történelmi közhely⁵⁹ – méltósága, tisztségei visszanyerésével úgy tűnt, a körülötte is kavargó, általa is keltett politikai viharok elülnek. Ez azonban csupán az újabb vihar előtti csendnek bizonyult. További kutatásokat igényel, hogy a politikai orientáció váltása miért és mikor következett be. 1594-ben a notázott török- vagy békepártiak közé tartozott, s bár a jezsuiták, a katolikus egyház egyik leghűségesebb és elkötelezettebb támogatója volt, Habsburg irányultsággal ez az 1610-es évek közepéig nem párosult, távol maradt a Kendy István és Kornis Boldizsár nevével fémjelzett szervezkedéstől is. Kézenfekvő lenne birtokjogi sérelmeket keresni a háttérben, hiszen elkobzott jószágait 1614-ben nem nyerte vissza. Az 1616-ig terjedő években azonban a Torda vármegyei aviticumokat is megszerezte, és a házaspár bizonyosan kezébe vette a Gálffy által épített (végrendeletében a fejedelemnek hagyott) marosújvári kastélyt és uradalmat is.⁶⁰ Legkésőbb 1616 februárjában azonban Bethlen már mint a Homonnai Drugeth Györgyöt támogatók egyikét tartotta számon Szilvásy.⁶¹ Ezzel elérkeztünk a címben és a bevezető sorokban jelzett pillanatig. Ezúttal ugyanis, az előbukkant forrás szerint, Perneszy Erzsébet sem maradt tétlen. Messze nem a korszak felfedezése volt, hogy a fegyverek mellett megfelelő propagandával legalább olyan súlyos csapást lehet mérni az ellenfélre. Míg Szilvásy valószínűsíthetően a fegyveres akció útját egyengette, addig – a vallomások tanúsága szerint – Erzsébet asszony tulajdonképpen a propaganda „*ad hominem*” technikájaként definiálhatóan Bethlen személyét, jó hírét vette célba. A fejedelem előélete, uralomra kerülése körülményei ismeretében nem meglepő, hogy a török bábság, az ország oszmán uralom alá juttatása, a mohamedán hitre térés, a törökösség vádja nemzetközi porondon sürűn elhangzott ellene, elegendő a harmincéves háború korabeli röpiratok „török Bethlen”-ére és „Mohamedán Gábor”-ára utalni.⁶² Ezúttal azonban ennek sajátos, az adott pillanat belpolitikai viszonyaihoz, „igényeihez” alkalmazott változatával van dolgunk. Mivel a mindennapi életben az oszmán jelenlétet a korábbiaknál erőteljesebben az erdélyi társadalom nem tapasztalhatta, egy olyan terület ellen indítottak támadást, amely általában rejtve maradt a „nagyközönség” előtt, s amelyről az kirívó esetekben is esetlegesen pletykák szintjén értesült, azaz a fejedelem magánélete ellen. Ugyanakkor ez arra is kiváló volt, hogy Bethlennek a keresztény világtól, erkölcsi normáktól való teljes elfordulását kétségbevonhatatlanul jelezzék. A Szilvásyék

⁵⁹ Még ha reálpolitikai megfontolások is diktálták a tisztségekbe való visszahelyezést, Bethlen Szilvásyval szembeni magatartása 1616-ig éppen nem „disgratiáról” tanúskodik.

⁶⁰ Sarmasághy Zsigmond levele szerint bizonyos ingóságait Szilvásy kastélyában helyezte el. EOE VII. 364.

⁶¹ BETHLEN 1879, 41.

⁶² A kérdésre l. legújabban: ALMÁSI Gábor: Bethlen és a törökösség kérdése a korabeli propagandában és politikában. In: *Bethlen Gábor és Európa*. Szerk. KÁRMÁN Gábor–Kees TESZELSZKY. Budapest, 2013, ELTE BTK Középkori és Kora Újkori Magyar Történelmi Tanszéke–Transsylvania Emlékeiért Tudományos Egyesület, 311–366; G. ETÉNYI Nóra: Bethlen Gábor híre és hírneve a Német-római Birodalom nyilvánossága előtt. In: *Bethlen Erdélye, Erdély Bethlene*. A Bethlen Gábor trónra lépésének 400. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai. Szerk. DÁNÉ Veronka et alii. Kolozsvár, 2014, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 427–439.

környezetéhez tartozó, 1616. október 8-án és 10-én kihallgatott négy tanú – Kis Bálint marosújvári udvarbíró (?), Paczolay Erzsébet (maroskoppáni Somlyai Mihály felesége), Puskás Mihály marosújvári várnagy és veresmarti Cikó Mihály deák – szerint ugyanis Perneszy Erzsébet 1615 májusa vagy szeptembere után nem kevesebbet állított, mint hogy Bethlen „az inassival thörök módon éll,” talán a nagyobb hitelesség kedvéért név szerint is említve közülük Bornemisztát.⁶³ (A fejedelmet ekkor cubiculariusként két kolozsvári származású Bornemisza is szolgálta: László, az ötvös, centumvir Gergely fia, és a feltehetően vele rokonságban álló, kora ifjúságától Bethlen környezetében lévő Tamás.⁶⁴) Természetesen gyanakodhatunk arra, hogy az egész Bethlen és környezete koholmánya. Azon is el kell azonban gondolkodnunk, milyen érdeke fűződött ehhez a fejedelemnek. Feltételezve, hogy nem alaptalan vádról van szó, a bizalmas hír megosztásával valószínűleg az lett volna a cél, hogy a kiszemelték a környéken terjesszék, amit hihetőbbé tett volna belső ember mivoltuk, Paczolay Erzsébet (aki esetleg Perneszy Erzsébet udvarához tartozott) esetében pedig az, hogy a megye egyik tekintélyes famíliájából származott. Valószínűleg megválaszolhatatlan kérdés, hogyan jutott a fejedelem tudomására a híresztelés. Gyanakodhatnánk a tanúkra, hiszen később Kis Bálintot és Cikó Mihályt egyaránt fejedelmi szolgálatban találjuk. Előbbi vajdahunyadi, majd gyulafehérvári provisor volt,⁶⁵ utóbbi tisztséget töltötte be Cikó is 1628-tól 1648-ban bekövetkezett haláláig.⁶⁶ Mielőtt elsietett következtetésre ragadtatnánk magunkat, figyelembe kell vennünk, hogy a marosújvári uradalmat és kastélyt a lefoglalást, elkobzást követően Bethlen csak 1620-ban adományozta az ifjabb Székely Mózesnek, célszerű volt tehát a gyakorlattal rendelkező korábbi tisztségviselők megtartása, majd a birtok átadása táján helyezhette át őket. Akárhogyan is történt, 1616. június 28. előtt már elfogatta Szilvásy, és ha nem egy időben, röviddel utána Perneszy Erzsébetet is.⁶⁷ A további események ismertek: az októberi segesvári országgyűlés mindkettejüket elítélte, majd miután kegyelmet kértek és kaptak (Andreas Hegyes naplója szerint Kornis Zsigmond és Szilvásy reverzálist adtak),⁶⁸ s miután bűnüket fejedelmi kegyként nem nyilvánosan, hanem egy ad hoc gyűlésen, a két ítélőmester, a tanácsurak, a fejedelmi

⁶³ RNL KmIg Kemény cs. lt. VII. 434.

⁶⁴ Mindkettejükről nagyon röviden: DÁNÉ Veronka: Cubicularius, követ, áruló (?) A marosjári Bálintffyak a 17. század közepéig. In: *Hivatalnok értelmiség a kora újkori Erdélyben*. Szerk. BOGDÁNDI Zsolt–FEJÉR Tamás. Kolozsvár, 2017, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 25–42. (Erdélyi Tudományos Füzetek 287.)

⁶⁵ MOL F 2 VI. 42r, 57r.

⁶⁶ MOL F 2 VI. 120., IX. 44r.

⁶⁷ Június 28-án Rhédey Ferencnek írott levelében már Szilvásy, Kornis Zsigmond letartóztatását említi, Perneszy Erzsébetét nem. (SZILÁGYI 1879, 63.) Az elmenekült Sarmasággy sem írt az asszony letartóztatásáról a július 7-én kelt beszámolójában. (EOE VII. 363–365.) Perneszy Gábor viszont 22-én már arról tudósította Thurzó nádort, hogy nővérét Enyeden tartotta fogságban Bethlen. Ugyanő Kornis Zsigmond feleségének elfogatásáról, fogarasi rabságáról számolt be. (EOE VII. 370.)

⁶⁸ HEGYES 1860, 324.

tábla ülnökei, a brassói bíró és a segesvári polgármester⁶⁹ előtt beismerték (Perneszy Erzsébet képében férje), november 4-én a kegyelemlevelet kézhez vehették. Jószaigaik zömét azonban konfiskálták, ezeket Bethlen 1617 nyarán rendre eladományozta. Az egykori Keserű-birtokok töredékét (Vingárd, Ohába, Alamor, Demeterpataka) Mikó Ferenc kapta meg,⁷⁰ Holdvilágot Szepesi Nagy Gergely, az udvari gyalogok kapitánya,⁷¹ Birbót pedig Osztrói István cubicularius.⁷² A jelek szerint a birtokban hagyott bolyai kastélyba és jószágra vonultak vissza, amiről, s egyben a friss konvertita asszony buzgóságáról is tanúskodik a kápolna 1629-re befejezett átépítése.⁷³ A valamivel több, mint két évtized leforgása alatti negyedik fogság és birtokvesztés a nagy túlélő Szilvásy számára végzetesnek bizonyult, tulajdonképpen politikai halálát jelentette. Semmiféle tisztséget, szerepet 1629 júniusa előtt bekövetkezett haláláig nem kapott,⁷⁴ a *disgratia* tehát életének utolsó valamivel több, mint egy évtizedére valóban érvényes volt. Gondjait súlyosbította Tholdy Györgynek a bolyai birtokért indított pere, amely megegyezéssel zárult 1627-ben és 1629-ben, így a jószág haláláig Perneszy Erzsébet kezében maradt.⁷⁵ Arról, hogy ezt az időszakot milyen keservesnek, gyalázatosnak érezte a házaspár, egyértelműen tanúskodik Perneszy Erzsébetnek rögtön a Bethlen halálát követő első, 1630. januári országgyűlés elé terjesztett folyamodványa.⁷⁶ A rendek elé, úgy tűnik, Kovacsóczy segítségével juttatott *supplicatio*ban magukat ártatlannak vallotta, az ellenük indított pert törvénytelennek minősítette, megkérdőjelezve a véték beismerésének tényét, illetve, amennyiben erre mégis sor került, a halál árnyékában kikényszerítettnek nyilvánította. Kétségtávolon nagyon jól megválasztott időpont volt, a rendek *consentiáltak* is (bár az országgyűlés cikkelyei között nincs nyoma), Brandenburgi Katalin pedig az akkori, még életben lévő tanácsuraktól⁷⁷ annak elismerését kívánta, hogy a templomban vétékét sem Szilvásy, sem Perneszy Erzsébet nem ismerte el.⁷⁸ Szembeötlő az egykori szemtanúk tanácsurakra való leszűkítése és a 'templomban' kitétel. Utóbbi valószínűleg diplomatikus megoldás volt, hiszen a kortárs beszámoló szerint a beismerés

⁶⁹ Ők a szintén perbe fogott Johannes Benkner miatt voltak jelen.

⁷⁰ ErdKirKv DVD XII. 10v–11v.

⁷¹ ErdKirKv DVD XII. 4r–v.

⁷² ErdKirKv DVD XII. 11v–12r.

⁷³ LÁNGI–MIHÁLY 2004, 14–16. Megjegyzésre érdemes, hogy Francesco Leone da Modica ferences szerzetes 1638-as jelentésében az általa felsorolt katolikus özvegyek között csupán Perneszy Erzsébet neve mellett szerepel a „*devotissima*” jelző. *RELATIONES MISSIONARIORUM* 250.

⁷⁴ A helyzetét tovább nehezíthette, hogy a Szombathelyi Márton nevéhez fűződő szervezkedés alkalmával 1628-ban szintén első helyen szerepel a lehetséges fejedelmjelöltek között. SALAMON 1870, 338.

⁷⁵ MNL OL F 2 VI. 146v.

⁷⁶ MNL OL F 2 VII. 127v.

⁷⁷ Bizonyosan Cserényi Farkasról, Erdélyi Istvánról, Kassai Istvánról, Keresztesi Pálról lehetett szó, Bethlen István tanácsuraságának kezdete kérdéses, ahogyan a notázott, Kemény János szerint ekkortájt „lábra kapó” Péchi Simon esetleges bevonása is.

⁷⁸ MNL OL F 2 VII. 127v.

valóban nem a templomban, azaz az országgyűlés színe előtt történt. A fejedelm-váltás azonban csak ideiglenes „haszonnal” járt, birtokai javát az özvegynek nem sikerült visszaszereznie, a bolkácsi és zsidvei portiókat pedig I. Rákóczy György szerezte meg még 1636 előtt, az ezekért való contentálása Bethlen István feltételei között szerepelt.⁷⁹ Így nem meglepő, hogy a kezén lévő Torda vármegyei Szilvász-birtokokból csak keveset és nagyon kemény feltételekkel engedett át a jogos örökös-nek, Szilvász Andrásnak.⁸⁰ A Fejedelemség politikai életében utoljára Zólyomi Dá-vid 1633-as nota-perében bukkant fel, tanúsítva annak ambícióiról árulkodó sza-vaikat.⁸¹ Viszontagságos életútját a korban matuzsáleminek számító 77 esztendősen, 1639 augusztusában fejezte be, a férjével közösen épített kápolnában kialakított sír-boltba helyezték örök nyugalomra.

Végül visszatérve a már felvetett kérdésre: valóban szervezkedtek Bethlen ellen, kiválóan ötvözve és „szakszerűen” alkalmazva a rendelkezésükre álló, korban bevett eszközöket az eltávolítására vagy ártatlan áldozatok, ahogyan hangoztatták? A Beth-lenre nem jellemző engesztelhetetlenség, Kornis Zsigmond visszakerülése az ország vezető rétegébe, nyilvános rehabilitációjuk elmaradása ellenük szól. Talán az elpusztult, a szélrózsa minden irányába szétszóródott erdélyi levéltári anyag romjai közül előkerülnek még újabb adatok, amelyek alapján a kérdésre határozottabb választ ad-hatunk. Bárhogyan történt is, mi egy kétségkívül nagyon érdekes, a politikában aktív szerepet játszó nagyasszony portréjával lettünk gazdagabbak.

KIADATLAN FORRÁSOK

MNL OL A 57

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magyar kancelláriai levéltár A 57
Királyi Könyvek, <http://mnl.gov.hu/adatbazisok>

MNL OL F 2

Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár, Gyulafehérvári Káptalan Országos
levéltára F 2 Protocolla

MNL OL F 12

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Gyulafehérvári Káptalan Orzá-
gos Levéltára, F 12 Lymbus

MNL OL F 15

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Kolozsmonostori Konvent Orzá-
gos levéltára F 15 Protocolla

⁷⁹ EOE IX. 574.

⁸⁰ MNL OL F 15 XXIX. 6r.

⁸¹ EOE IX. 361. Zólyomival Perneszy Erzsébet a Sulyok familia révén szintén atyafiságban állt.

RNL KmIg Beszterce v It., Missiles

Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága (Arhivele Naționale ale României, Direcția Județeană Cluj), Beszterce város levéltára (Fond Primăria orașului Bistrița), Missiles.

RNL KmIg Kemény cs. It.

Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága (Arhivele Naționale ale României, Direcția Județeană Cluj), Kemény család csombordi levéltára (Fond familial Kemény din Ciumbrud)

KIADOTT FORRÁSOK

ALVINCZI 1955

BENDA Kálmán: Alvinczi Péter kassai prédikátor történeti följegyzései 1598–1622. *Ráday Gyűjtemény Évkönyve*, 1955. 5–26.

BASTA 1913

Basta György hadvezér levelezése és iratai (1597–1603). II. Közreadja VERESS Endre. Budapest, 1913, Magyar Tudományos Akadémia. (Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria XXXVII.)

BÁTHORY 1944

Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király levelezése. I–II. Gyűjt., közrebocsátja VERESS Endre. Kolozsvár, 1944, Gróf Teleki Pál Tudományos Intézet.

BETHLEN 1793

BETHLEN, Wolfgangus: *Historia de rebus Transsylvanicis*. I–VI. Cibinii 1793.

BETHLEN 1879

Bethlen Gábor kiadatlan politikai levelei. Közli SZILÁGYI Sándor. Budapest, 1879, Magyar Tudományos Akadémia.

BOCSKAI 1992

BOCSKAI István: *Levelek*. Vál., bev., jegyz. BENDA Kálmán. Budapest–Bukarest, 1992, Európa–Kriterion.

EOE

Erdélyi Országgyűlési Emlékek. Szerk. SZILÁGYI Sándor. I–XXI. Budapest, 1878–1898, Magyar Tudományos Akadémia. (Monumenta Hungariae Historica. Monumenta Comititalia Regni Transylvaniae)

ERDKÁPTJKV

Az erdélyi káptalan jegyzőkönyvei 1222–1599. Mutatókkal és jegyzetekkel regesztákban közzéteszi BOGDÁNDI Zsolt–GÁLFI Emőke. Kolozsvár, 2006, Erdélyi Múzeum-Egyesület. (Erdélyi Történelmi Adatok VIII. 1.)

ERDKIRKv I/2., I/3.

Az erdélyi fejedelmek királyi könyvei. I/2. Báthory Kristóf királyi könyve 1580–1581. Mutatókkal, jegyzetekkel regesztákban közléteszi FEJÉR Tamás–RÁCZ Etelka–SZÁSZ Anikó. Kolozsvár, 2003, Erdélyi Múzeum-Egyesület. (Erdélyi Történelmi Adatok VII. 2.); I/3. *Báthory Zsigmond királyi könyvei 1582–1602.* Mutatókkal, jegyzetekkel regesztákban közléteszi FEJÉR Tamás–RÁCZ Etelka–SZÁSZ Anikó. Kolozsvár, 2005, Erdélyi Múzeum-Egyesület. (Erdélyi Történelmi Adatok VII. 3.)

ErdKirKv DVD

Erdélyi fejedelmek oklevelei (1560–1689) – Erdélyi Királyi Könyvek DVD. Szerk. GYULAI Éva. Budapest–Miskolc, 2005.

GÁLFFY 1978

SZABÓ György: Gálffy János levelei feleségéhez. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények*, 22. 1978. 209–214.

GYULAFY 1894

Gyulafy Lestár följegyzései 1565–1605. In: *Magyar történelmi évkönyvek és naplók a XVI–XVIII. századokból*. II. Közli SZABÓ Károly. Budapest, 1894, Magyar Tudományos Akadémia. (Monumenta Hungariae Historica. Scriptores XXXI.)

HEGYES 1860

Diarium des Andreas Hegyes 1613–1617. Deutsche Fundgruben zur Geschichte Siebenbürgens. (Neue Folge) Hrg. Eugen von TRAUŠHENFELS. Kronstadt, 1860. 273–332.

HURMUZAKI 1911

Documente privitoare la istoria românilor. *Culese de Eudoxiu de Hurmuzaki*, Vol. XV. Partea I. Acte și scrisori din arhivele orașelor ardelen. (Bistrița, Brașov, Sibiu) București, 1911.

JAKÓ 1990

A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei 1289–1556. I–II. Kivonatokban közléteszi és a bevezető tanulmányt írta JAKÓ Zsigmond. Budapest, 1990, Akadémiai. (Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 17.)

JEZSOKT

Jezsuita okmánytár. Erdélyt és Magyarországot érintő iratok 1601–1606. I–II. S. a. r. BALÁZS Mihály et alii. Szeged, 1995, József Attila Egyetem Régi magyar irodalom tanszéke. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 34.)

KEMÉNY 1980

Kemény János önéletírása. In: *Kemény János és Bethlen Miklós művei*. Szöveg-gond., jegyz. V. WINDISCH Éva. Budapest, 1980, Szépirodalmi, 5–396.

MIKÓ 1863

Hidvégi Mikó Ferenc históriája 1594–1613. Közli KAZINCZY Gábor. Pest, 1863, Magyar Tudományos Akadémia, 135–225. (Monumenta Hungariae Historica. Scriptorum VII.)

RÁKÓCZI 1884

Rákóczi Zsigmond végrendelete, 1607. Közli SZILÁGYI Sándor. *Történelmi Tár*, 7. 1884. 561–563.

RELATIONES MISSIONARIORUM

Relationes missionariorum de Hungaria et Transilvania (1627–1707). Ed. István György TÓTH. Roma–Budapest, 1994, Római Magyar Akadémia–Ráday Gyűjtemény–MTA Történettudományi Intézete. (Bibliotheca Academiae Hungariae in Roma Fontes 1.)

SEGESVÁRI 1990

Segesvári Bálint történeti feljegyzései (1606–1654). In: *Kolozsvári emlékirók 1603–1720.* Bev. tan. BÁLINT József, vál., jegyz. PATAKI József. Bukarest, 1990, Kriterion.

SZAMOSKÖZY 1880

Szamosközy István történeti maradványai 1542–1608. Kiadja SZILÁGYI Sándor. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1880. (Monumenta Hungariae Historica. Scriptorum XXX.)

SZAMOSKÖZY 1991

Magyar nyelvű kortársi feljegyzések Erdély múltjából. Szamosközy István történetíró kézirata. XVII. század eleje. Közzéteszi, jegyz. E. ABAFFY Erzsébet–KOZOCSA Sándor. Budapest, 1991, Magyar Nyelvtudományi Társaság. (A Magyar Nyelvtörténet Forrásai 2.)

VERESS 1932

Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești. Vol. VII. Acte și scrisori. (1593–1595). Publicate de Andrei VERESS. București, 1932, Cartea Românească.

FELHASZNÁLT IRODALOM

BALÁZS–KESERŰ 2006

BALÁZS Mihály–KESERŰ Gizella: Két ismeretlen régi magyar vers. *Acta Historiae Litterarum Hungaricarum*, Tom. XXIX. 2006. (Ötvös Péter Festschrift)

BILKEI–TURBULY 1989

BILKEI Irén–TURBULY Éva: *Zala vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái. 1555–1711.* I. 1555–1609. Zalaegerszeg, 1989, Zala Megyei Levéltár. (Zalai Gyűjtemény 29.)

DÁNÉ 2016

DÁNÉ Veronka: „*Mennyi jobbágya és mennyi portiója*”. *Torda vármegye birto-
kos társadalma a 17. század első felében*. Kolozsvár, 2016, Erdélyi Múzeum-
Egyesület. (Erdélyi Tudományos Füzetek 286.)

HORN–KREUTZER–SZABÓ 2005

Politika és házasság. Mennyegzőre hivatató levelek a 16. századi Erdélyből.
Sajtó alá rendezte HORN Ildikó–KREUTZER Andrea–SZABÓ András Péter. Buda-
pest, 2005, ELTE BTK.

KISS 1942

KISS Bálint: Erdély régi családai. I. A szunyogszegi vagy fogarasi Majláth család.
II. Az osztopáni Perneszy család. *Turul*, 1942. 132.

LÁNGI–MIHÁLY 2004

LÁNGI József–MIHÁLY Ferenc: *Erdélyi falképek és festett faberendezések*. II.
(Bólya, várkastély és ref. templom). Budapest, 2004, Állami Műemlékhelyreállí-
tási és Restaurálási Központ.

LÁZÁR 1887

LÁZÁR Miklós: Erdély főispánjai (1540–1711). I. közl. Fejérmegye főispánjai.
Századok, 21. 1887. 400–426.

LOJDA 1902

LOJDA József: Ujabb adatok Sennyey Pongrác br. élettörténetéhez. (VII. közl.)
Adalékok Zemplén-Vármegye történetéhez, 8. 1902. 13–15.

NAGY 1858

NAGY Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. IV.
Pest, 1858, Ráth Mór.

NAGY 1862

NAGY Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. IX.
Pest, 1862, Ráth Mór.

RÓNAY 1942

RÓNAY Elemér: A Bolyai Bolyai-család. *Turul*, 60. 1942. 61.

SALAMON 1870

SALAMON Ferenc: *Galántai gróf Eszterházy Miklós, Magyarország nádora*. I–
III. Pest, 1863–1870, Lauffer Vilmos.

SEBESTYÉN 1915

SEBESTYÉN Gyula: *A magyar rovásírás hiteles emlékei*. Budapest, 1915, Magyar
Tudományos Akadémia, 89.

SZABÓ–TONK 1992

SZABÓ Miklós–TONK Sándor: *Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban 1520–1700*. Szeged, 1992, József Attila Tudományegyetem. (Fontes Rerum Scholasticarum IV.)

SZIJÁRTÓ 2006

SZIJÁRTÓ M. István: A vármegye és a jómódú birtokos köznemesség. In: Uő: *Nemesi társadalom és politika. Tanulmányok a 18. századi magyar rendiségről*. Budapest, 2006, Universitas.

SZILÁGYI 1864

SZILÁGYI Sándor: Báthory Gábor erdélyi fejedelemsége. *Budapesti Szemle*, 19. 1894, 3–53.

TRÓCSÁNYI 1980

TRÓCSÁNYI Zsolt: *Erdély központi kormányzata 1540–1690*. Budapest, 1980, Akadémiai.

MELLÉKLET

RNL KmIg, Kemény cs. lt. VII. 434.

1616. október 8–10., Szentbenedek, Marosújvár. A fejedelem parancsára Kassay István fiscalis director részére lefolytatott vallatás jegyzőkönyve.

Illustrissime Princeps et Domine Domine nobis semper gratiotissime!
Fidelium ac perpetuorum servitiorum nostrorum humillimam semper debitamque in gratiam Illustrissimae Celsitudinis Vestrae commendationem etc.!

Vestra noverit Celsitudo nos litteras eiusdem Celsitudinis Vestrae attestatorias seu compulsorias pro parte et in persona generosi domini Stephani Kassay de Colosvár consiliarii et directoris causarum fiscalium Celsitudinis Vestrae confectas et emanatas, nobisque inter alios Celsitudinis Vestrae servitores fideles, litteris in iisdem nominatim conscriptos, praeceptoriae sonantes et directas debita reverentia et obedientia recepisse. Juxta quarum continentiam nos mandatis Celsitudinis Vestrae in omnibus, ut teneremur, obedire et satisfacere volentes, in hoc anno praesenti millesimo sexcentesimo decimo sexto, die decima mensis Octobris erga egregium Valentinum Kis de MarosVyuár tunc in suam [!] et ipsius domo praedictoque oppido constitutum, gravi morbo laborantem, accessimus. Eundem ibidem vigore praescripti mandati Celsitudinis Vestrae firmissimo prius ab eodem juramento exacto, de et super rebus coram interrogandis veritate fideliter, ut fatentur, ammonuimus. Ex quo tandem talem certitudinis veritatem rescivimus:

Az elmúlt tavalyi esztendőben meghjöve egyszer aszszonyom, Zilwási Boldizsárné az gyűlésből-e vagy honnét, jól reá nem emlékezem, és menénk az veteményes kertben mind az úrral edgyütt, engemet aszszonyom kézen fogva félre viwe és sétálni kezdék. Kérdém, mi hírt hozott kegyelmed, aszszonyom? Mondá: Jót. Magasztalni kezdé egy szawával az fejedelmet, más szawával ismét mondá: De mit mongyak, úgy mond, azt zsibonghják az emberek, hogy az fejedelem, Betthlen Gábor az inassival, Bornemizzával és az többivel vétkezik, paráználkodik és mégh ennél gyalázatosban mondotta, mellyet én általlok csak ki is mondani.

Nobilem vero dominam Elizabeth Paczolay, consortem egregii Michaelis Somliay de MarosKoppán citatam, juratam examinavimus in die praedicto intra muros arcis MarosVywariensis, ex qua quoque tale fassionem rescivimus: Hallottam Zilwásyné aszszonyomnak szájából, hogy mongya vala, hogy az fejedelem, Betthlen Gábor az inassival thörök módon áll.

Nobilem item Michaellem Puskás castellanum arcis praefatae citatum, juratum examinavimus ibidem eodem die, qui quidem hoc modo coram nobis fassus est: Hallottam Zilwásy Boldizsárné aszszonyomtól, hogy mondotta, ez az fejedelem az inassival paráználkodik.

Egregius Michael Literatus Cikó de VeresMartth die octavo mensis Octobris in aedibus generosi domini Christophori Paczolay de Zentbenedek in eadem possessi-

one cum praescriptis litteris Celsitudinis Vestrae nostri in praesentiam citatus, iuratus, examinatus hoc modo est fassus: [2] Hallottam aszszonyomtól, hogy mongya vala: Meghélem, hogy Urunk Őnagysága Aszszonyunkat aláküldi Huniadra, ő maga penigh itt fenn Aszszonyunk ellen olyat cselekeszik, az ki nem illenék Őnagyságához.

Quorum quidem testium fassiones et attestaciones Celsitudini Vestrae prout per nobis est peracta nos fide nostra mediante rescripsimus, eandemque quamdiu feliciter valere desideramus.

Datum in praedicta Zentbenedek die octavo mensis Octobris anno Domini millesimo sexcentesimo decimo sexto supra notato.

Eiusdem Illustrissimae Celsitudinis Vestrae
humiles fideles perpetuique servitores

Ladislaus Elekessy de MagiarHerepe manu propria
et Joannes Sárdy scriba et iuratus notarius maioris cancellariae Illustrissimae Vestrae de curia eiusdem ad id specialiter transmissus manu propria.